

Ders 1

КЫРГЫЗ ЭТНОНИМИНИН ЭТИМОЛОГИЯСЫ ТУУРАЛУУ

(Kırgız İsminin Etimolojisi Hakkında)

Kırgız isminin kökenine yönelik ilginin tarihi, bu etnosun tarihi kadar çok eski zamanlara dayanır. Kırgızların Türk boyları içinde en eskilerinden olması ve Kırgız adının şu ya da bu şekilde tarih sahnesinden inmeden bugüne kadar yaşayıp gelmesi, onu çoktan Türkoloji alanının kilit isimlerinden birine dönüştürmüş ve tabiatıyla araştırmacıların ilgi odağı olmasını sağlamıştır.

Kırgızlar hakkındaki ilk yazılı belgeler MÖ yazılan Çin yıllıklarından Simaçyen (186-145) tarafından yazılan tarihnamede ilk olarak anılır (Baytur, I:25). Simaçyen bu eserinin Hunların şeceresine ayrılmış bölümünde *Gekun* dediği Kırgızların, Hunların Kuzey tarafındaki Hünyü, Çüşşye, Dinlin, Şinliy tayfaları ile komşu yaşadıklarını belirtmiş. Kitapta bu kavimlerin Hunlar tarafından fethedildiği dışında fazla malumata yer verilmemiştir.

Kırgız etnonimi hakkında çeşitli yorumların meydana getirilmesinde ırk ve inanç rekabeti uğruna bu uzun tarihli, namuslu ve yavuz halkın geçmişi ile ilgili çeşitli spekülasyonlar da ortaya atılmıştır. Bir etnonimin, bir milletin geçmişi ve gururu ile oynanacak kadar ne tür sosyolojik ve kültür oyunlara alet olabileceğini Kırgız etnoniminin örneğinden çok açık şekilde görmek mümkün.

Zaman-zaman bu etnonimin izahından Kırgız halkının Türk kökenli değil de, İslav veya Çin kökenli olduğu, ırk olarak da Avrupalı tipinde olduğu iddiaları bile öne sürülmüştür.

Kırgız teriminin ilk etimolojileri Çin'in Bin imparatorluğu zamanında yaşayan Sun Yan tarafından (1330-1380) yazılan *Yuan Tarihi* ile Timur tarihçilerinden Mirhond'un *Ravzat as-Safa* (Temizlik Bahçesi) adlı eserlerinde *kırk kız* ve *kırk uuz* şeklinde yorumlanması ile başlar (Baytur I, 26). Böylece Kırgız adının bilimsel etimolojisi Orta Çağdan itibaren verilmeye başlamış ise, halk efsane ve mitolojisine dayalı halk etimolojilerinin çok daha eski zamanlardan beri var olduğu bilinir.

Halk etimolojisi olarak sunulan efsanelerin esasına bakıldığında, bazılarının belli amaçlara alet olarak uydurulduğunu görmemek mümkün değil. Örneğin, XV-XVI. yüzyıllara ait Seyfeddin Aksıkendi'nin *Macmu at-Tavarih*'inde Kırgızların zekat vermektan kaçıp, Hocent dağlarına sığınan *Kırk Gız* (Kırk Oğuz)'ın nesillerinden olduğu rivayet edilir (Sayf ad-

din Aksikenti: 30-31). Varlığı İslamiyet'ten çok eski zamanlardan beri belirli olan Kırgız etnosu ve onun ismi için bu tür etimolojilerin geçerliliği olamaz.

Yukarıda da belirtildiği gibi, Kırgız isminin ilmî verilere dayalı bilimsel yorumları XIV. yüzyıldan itibaren yapılmaya başlar. İlmî etimolojiler, halk etimolojilerinden farklı olarak *Kırgız* kelimesinin terkinde bulunan öğelerin semantiğinden yola çıkılması ile değerlidir.

İlmî etimolojilerin kökü olarak *kırk* sayısı, *kıra* "siyah" ve *kırgu~kırıg* "kızıl" sıfatları, *kırıg* "güney-batı" zarfı esas alındığını görölüyor.

Bütün bu versiyonlarının etnonim için varsayım olabileceği fikrine katılarak ve onların gerçeği ortaya çıkarmadaki büyük çabalarına saygı duyarak, kendi açımızdan doğru bulduğumuz bir versiyonu dikkatinize sunmakla kendimizde cesaret buluyoruz.

Eklendiği kelimelere (belki buna I.,II. şahıs zamirleri de dahil olabilir) "kardeş, mütecanis, eşit birimlerden oluşan" anlamına gelen akrabalık, topluluk anlamını kazandırdığını; bu anlamı sayesinde, belki, eski Türk etnik isimlerinde tipik yapım eki olarak kullanılmış olabileceğini gösteriyor. O halde:

Kırgız < *kırk* + *ız* "kırk eşit, kardeş parçadan (boydan veya kavimden) oluşan"

Oğuz < *ok* "kavim, soy" + *ız/uz* "eşit, kardeş kavimlerden oluşan", "kavimler birimi" olarak yapılmış olabileceği düşünülebilir.

Ödev:

1. Kırgız etnoniminin menşei ile ilgili önerilen edebiyatları okuma ve kendi fikirlerini oluşturma.
2. Kırgızistan Cumhuriyet Dersi boyunca oluşturulan konulardan birinin sunumunun yapılması.

Kaynaklar:

- Киселев С.В. Древняя история Южной Сибири. – М., 1951.
Бичурин Н.Я. Собрания сведений о народах, обитавших в Средней Азии в древние времена. Т.І. –М.-Л., 1950.
Кызласов Л.Р. История Южной Сибири в средние века. – М., 1984.
Taskin V.S. Materialı po istorii syunnu (po kitayskim istoçnikam). Vıp. I.- М., 1968.
Kyuner N.V. Kitayskie izvestiya o narodah Yujnoy Sibiri, Tsentralnoy Azii i Dalnego Vostoka. – М., 1961.
Melioranskiy P. Pamyatnik v çest Kyul – tegina // Zapiski Vost. Otd. Russk. Arheologičeskogo obşestva. T.XII. Spb., 1899.

- Malov S.E. Pamyatniki drevnetyurkskoy pismennosti. –M.-L., 1951. S.36.
- Bernštam A. İstoričeskoe prošlo kirkizskogo naroda. – Frunze, 1942. S.11-13.
- Karaev Ö. Pamyatnik v čest ‘Kırızskogo sina’ v Sudji.//Vostočnyye avtorı o kirkizah.- Biškek:Kırızstan, 1994.
- Vasilyev D.D.Grafičeskiy fond pamyatnikov tyurkskoy runičeskiy pismennosti Aziatskogo areala. – M., 1964.
- Radloff W.W. Die altturkischen Inschriften in der Mongolei. I und II Lief. St. Pbg. 1894.
- Karayev Ö.Vostočnyye avtorı o kırızah.Biškek:Kırızstan, 1994.
- Кычанов Э.И. Кочевые государства от гуннов до манчжуров. –М., 1997.
- Ploskih V.M., Cunušaliev D.D. İstoriz Kırızov i Kırızstana. – Biškek: Paritet İfo, 2009.